

Олійник Л. В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник науково-методичного центру організації освітньої діяльності НУОУ (м. Київ)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ШКОЛІ

В статті проаналізовані теоретико-методологічні підходи до психолого-педагогічної підготовки у вищій військовій школі. Основою психолого-педагогічної підготовки визначено особистісно-орієнтовану технологію її проведення.

Ключові слова: вища військова школа, психолого-педагогічна підготовка та теоретико-методологічні підходи.

В статье проанализированы теоретико-методологические подходы высшей военной школы. Основой психолого-педагогической подготовки определена личностно-ориентированная технология ее проведения.

Ключевые слова: высшая военная школа, психолого-педагогическая подготовка и теоретико-методологические подходы.

The theoretical methodological approaches of higher military school are analysed in the article. Personality centered technique is defined as the basis for psychological and pedagogical training.

Key words: higher military school, psychological and pedagogical training and theoretical methodological approaches.

Психолого-педагогічна підготовка для офіцера-випускника визначає зміст діяльності. Детермінанти змісту психолого-педагогічної підготовки найбільш високого рівня пов'язані з формуванням творчих якостей, умінням самостійно діяти в нестандартних та складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення особистості в освітньому процесі. Важливим при цьому є прагнення особистості виробити духовні, моральні, вольові, психологічні та фізичні якості через самовиховання і самоосвіту в період навчання у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) та постійного вдосконалення своїх якостей у процесі подальшої діяльності.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури дозволив нам визначитись з вибором ефективної концепції психолого-педагогічної підготовки слухачів (курсантів) – це впровадження у навчально-виховний процес особистісно-орієнтованої технології. Її підґрунтям, на думку В. В. Серікова [7, с. 272], складає такий спосіб засвоєння змісту освіти суб'єктом, при якому відбувається визначення об'єктивного значення навчального матеріалу і виявлення у ньому суб'єктивного смислу, особистісно-стверджуючих цінностей.

Сутність навчально-виховного процесу у ВВНЗ Збройних Сил (ЗС) України, враховуючи сучасні тенденції гуманістичного спрямування навчання та

виховання, полягає, на нашу думку, в якісній організації та стимулюванні психологічно і педагогічно обґрунтованої діяльності навчальних підрозділів в гармонійному та всебічному розвитку особистості як вихователів (військово-педагогічний колектив) так і вихованців (особовий склад ВВНЗ ЗС України) в їх комунікативній взаємодії, в формуванні мотивації постійного творчого їх самовдосконалення.

Психолого-педагогічна підготовка слухача (курсанта) неможлива без найголовнішого – врахування можливостей та потреб особистості. Він здійснюється у процесі навчання і виховної роботи у вищому військовому навчальному закладі. Він є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістовна (сукупність навчально-виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії науково-педагогічних працівників й слухачів (курсантів), що передбачає організацію і функціонування системи навчально-виховної діяльності.

Процес психолого-педагогічної підготовки проходить різними шляхами. По-перше, через повне переживання, тобто момент, коли "Я" реалізує самого себе. По-друге, необхідно уявити собі життя як процес постійного вибору – вибір із всіх можливостей, можливість росту, який є рухом професіоналізму. По-третє, процес психолого-педагогічної підготовки – це ріст актуалізації своїх можливостей. Людина

Питання педагогіки

завжди хоче бути настільки розвинутою, наскільки може стати. Факторна модель формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього офіцера (рис. 1)

відбиває її структуру, основу якої складають взаємозалежні “Я-професійне реальне” і “Я-професійне ідеальне” як важливий фактор її акмеологічного забезпечення.

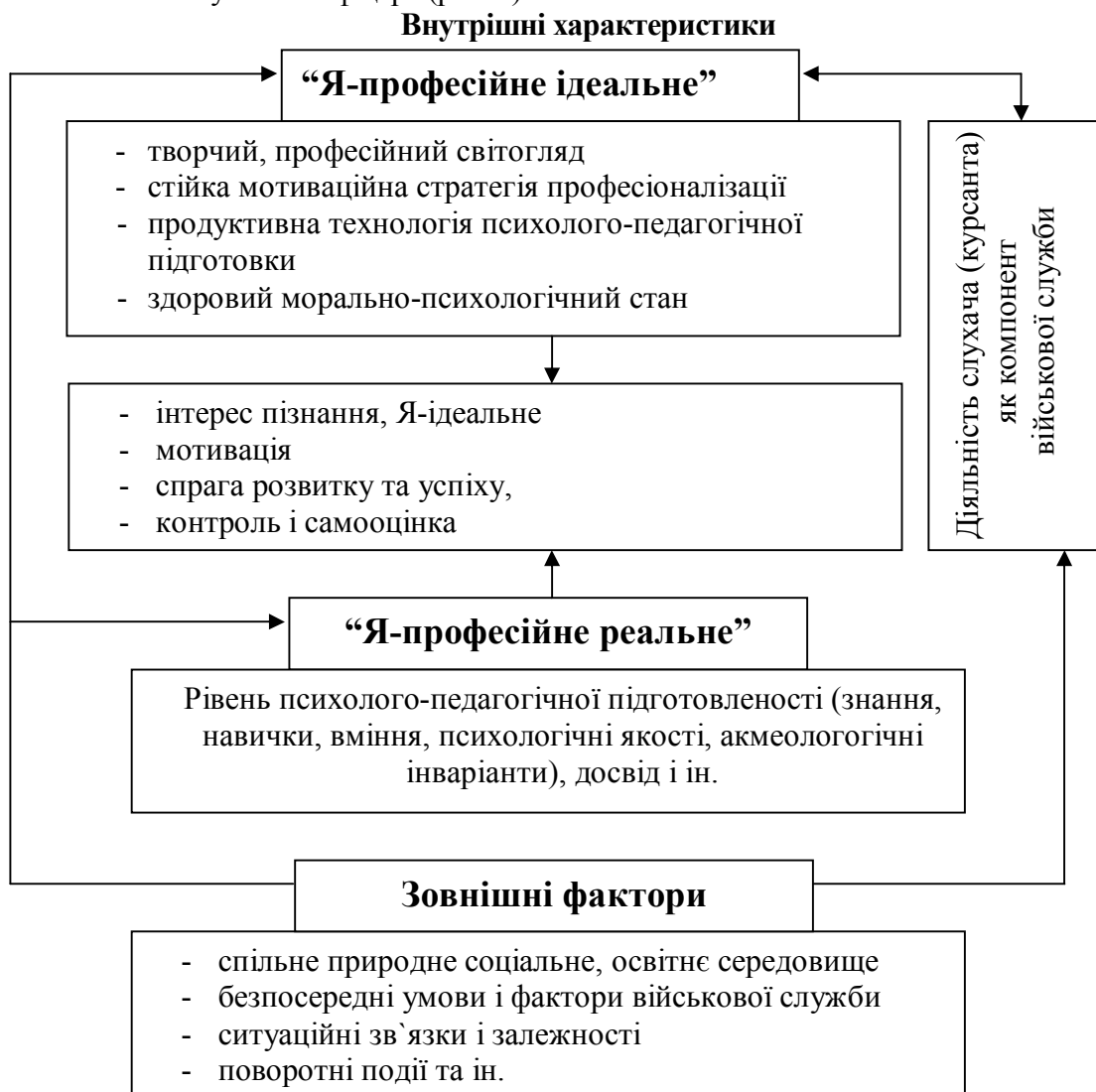

Рис. 1 Факторна модель психолого-педагогічної підготовки слухачів (курсантів)

Орієнтованість навчально-виховного процесу на особистість слухача (курсанта) потребує нових підходів до його організації та функціонування, суттєвими ознаками яких є інтегративно-гуманітарні засади організації і змісту психолого-педагогічної підготовки, посилення функціональності змісту навчання, варіативність і різноплановість технологій психолого-педагогічної підготовки, її різнорівневість, диференціація (за змістом, рівнями, темпом) з оптимальним поєднанням комплексної, інтеграційної та дидактичної мети, максимальним урахуванням структури пізнавального процесу, цілісне психолого-дидактичне проектування навчально-виховного процесу, моделювання освітнього середовища.

В основу психолого-педагогічної

підготовки слухачів (курсантів) засобами особистісно-орієнтовної технології нами покладено наукові підходи, які становлять методологічну основу дослідження:

по-перше, акмесинергетичний підхід, який акцентує увагу на новому розумінні удосконалення розвитку (закон акмеології) та теорії самоорганізації (синергетики) особистості як соціально відповідальної, активної, самостійної, здатної до самовизначення на саморегуляцію вчинків і дій. Синергетичний підхід передбачає надання можливостей вибору оптимального шляху для власного саморозвитку, професійного самовдосконалення;

по-друге, комунікативний підхід як інтегративний розвиток професійної діяльності у взаємодії на рівні співробітництва науково-педагогічного

працівника, командира навчального підрозділу та слухача (курсанта), яке зорієнтоване на його індивідуальні та психологічні особливості, інтереси і захоплення, можливості та здібності;

по-третє, аспектно-ситуаційний підхід, який полягає у розгляді реальних практичних ситуацій та передбачає застосування найбільш ефективних шляхів їх вирішення;

по-четверте, культурологічний підхід виступає як наукова методологія пізнання і перетворення реальності, що зумовлена об'єктивним зв'язком особистості з культурою, як системою цінностей.

І. А. Зязюн констатує, що "людина відкрита для зовнішнього світу і не може існувати поза середовищем, поза його впливом. Як особистість людина не існує поза взаємодією з соціальним середовищем і культурою. Отже, розвиток особистості завжди є результатом її взаємодії, контакту з соціальним середовищем, а якість розвитку визначається культурою соціального середовища" [7, с. 50].

Ефективний процес психолого-педагогічної підготовки охоплює всю особистість і не може бути зведеним до простого інформування. Культурологічний досвід, набутий в процесі психолого-педагогічної підготовки, допомагає особистості самоідентифікуватися, встановити, чим вона відрізняється від інших людей, а також виявити у собі думки і переживання, які мають загальнолюдський характер. Підвищується ефективність психолого-педагогічної підготовки перш за все засобами особистісно-орієнтовної технології, коли слухачу (курсанту) доводиться емоційно переживати, сумніватися, звертатися до особистого досвіду;

по-п'яте, для ефективності психолого-педагогічної підготовки, необхідно враховувати системний підхід. Його використання систематизує цілі професійної діяльності та сенс її виконання, надає найточніших і вичерпних інструкцій та інформацію про проблему, забезпечує слухача (курсанта) можливістю отримувати потрібні консультації, додаткову інформацію, мотивацію, підготовленість слухача (курсанта), контроль та оцінку результатів процесу психолого-педагогічної підготовки. Орієнтований на цілісний розвиток слухача (курсанта) науково-педагогічний працівник, командир

(начальник) навчального підрозділу, передусім пробуджує в нього пізнавальні інтереси, надає психологічну підтримку, виконує функції консультанта і організатора середовища психолого-педагогічної підготовки. В такому середовищі має змінюватися не тільки слухач (курсант), але й науково-педагогічний працівник, для обох сторін процес психолого-педагогічної підготовки є ситуацією саморозвитку. Розгляд процесу психолого-педагогічної підготовки як системного процесу, неможливе без врахування його системної детермінації, яка відіграє важливу роль в протіканні цього процесу і визначає його своєрідність на кожному етапі. Один із наслідків цього методологічного принципу в тому, що педагогічні аспекти можуть виступати в якості детермінантів розвитку системи в цілому і виконувати на різних етапах як підлеглу, так і провідну (системоутворюючу) функції;

по-шосте, інформаційний підхід психолого-педагогічної підготовки потребує єдиного інформаційного освітнього простору, активного впровадження нових засобів і методів навчання, орієнтованих на використання інформаційних технологій, синтезу засобів і методів традиційної і комп'ютерної освіти;

по-сьоме, контекстний підхід психолого-педагогічної підготовки визначає діяльність слухача (курсанта) щодо оволодіння психолого-педагогічними знаннями та вміннями, які повинні відповідати їх практичному застосуванню у професійній діяльності. За визначенням А. О. Вербицького контекстним є підхід, в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів та засобів моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань, як знакових систем, накладено на канву цієї діяльності [2, с. 32].

по-восьме, антропологічний підхід створює широку методологічну перспективу для зміни людського буття, оскільки трактує людину як повнофункціональну цілісність (біосоціокультурну), враховуючи різнобічний вплив на неї з боку оточення і дає можливість забезпечити гармонію суб'єктивності й автономії індивіда з широким контекстом природних і соціальних явищ. Антропологічний підхід відкриває широкі можливості для новаторства й інновацій в освітньо-

інформаційному просторі. Антропологізм як інтегральний методологічно-інструментальний вектор освітнього простору, у свою чергу, враховуючи міждисциплінарний підхід у педагогічному процесі, є зорієнтованим на підготовку “цілісної людини”, визнає її унікальність, розуміння її свободи й відповідальності, відкрити взаємодію з іншими людьми;

по-дев'яте, з метою формування слухачів (курсантів) як різнобічно та гармонійно розвинених особистостей здатних до саморозвитку та самовдосконалення необхідно використовувати особистісно-орієнтовний підхід. В українському педагогічному словнику особистісний підхід визначено як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії [4, с. 243]. Необхідно розглядати особистісно-орієнтовану спрямованість як одну із головних вимог, якою слід керуватися при створенні навчальних програм, розробленні нових педагогічних технологій, спрямованих на розгляд завдань та шляхів удосконалення професіоналізації та психолого-педагогічної підготовки слухачів (курсантів). Слушною є думка з цього приводу К. Д. Ушинського: “У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti та програми, ніякий штучний організм, як би він добре не був осмислений, не може заступити особистість у вихованні. ... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, яке проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер” [9, с. 63-64].

по-десяте, аксіологічний підхід у психолого-педагогічної підготовці визначає національні та загальнолюдські цінності. Ці цінності дозволяють скласти своєрідний ціннісний ряд: цінності-засоби, цінності-значення, цінності-відношення, цінності-ідеали, який на нашу думку охоплює весь спектр соціальних цінностей.

На думку О. А. Дубасенюк: “виховна діяльність – це взаємодія педагога-вихователя з учнями, що цілеспрямована на самостворення, саморозвиток, самовиховання молоді людини, яка реалізується шляхом розв'язання множини

виховних завдань і забезпечує формування особистісних, соціально значущих морально-етичних цінностей, норм та правил поведінки” [6]. С. Г. Вершиловський з цього приводу наголошує, що “виховна діяльність потребує проникнення в онтологію буття іншої людини, інтеракцію особистостей вихователя і вихованця, взаємопроникнення їх сфер життєдіяльності” [3, с. 49].

по-одинадцять, з точки зору проектно-технологічного підходу в педагогіці процес психолого-педагогічної підготовки у ВВНЗ – це перебіг послідовних етапів створення його проекту, технології реалізації та оцінки отриманих результатів. Що стосується процесу психолого-педагогічної підготовки у ВВНЗ ЗС України, то проектний аналіз буде сфокусований на розв'язання проблеми пошуку шляху ефективного формування професійно важливих якостей особового складу з метою досягнення достатнього для виконання завдань за призначенням рівня його морально-психологічного стану. З технологічного підходу процес психолого-педагогічної підготовки це особливим образом організоване “педагогічне виробництво” (А. С. Макаренко). Безпосередньо це управління духовними процесами у ЗС України, створенні проектів самовдосконалення його персоналу і управління ним;

по-дванадцять, проблемно-діяльнісний підхід до психолого-педагогічної підготовки полягає у послідовній і цілеспрямованій постановці перед слухачем (курсантом) пізнавальних проблем, які розв'язуються за допомогою суб'єкт-суб'єктної взаємодії та забезпечують розвиток творчого мислення, єдність та послідовність пізнавальної діяльності. Він пов'язаний з активною діяльністю особистості у сфері реальних професійних ситуацій.

по-тринадцять, національний підхід до психолого-педагогічної підготовки визначає чинники, що зумовлюють виникнення, функціонування та розвиток національної самосвідомості. Особистість

військовослужбовця не може розглядатися за межами національного. В зв'язку з цим культурологічний підхід трансформується в етнопедагогічний, який застосовується в єдності загальнолюдського, національного та індивідуального.

Головною умовою формування національних ціннісних орієнтацій, як визначає М. Й. Боришевський [1, с. 18], є

національна ідентифікація. На думку вченого, від змістової сутності “образу-Я” особистості, від спрямованості її етнічних, національних ціннісних орієнтацій великою мірою залежить, який внесок насправді здатна зробити людина у досягнення значимих для етносу, для нації, держави цілей. Військовий педагог М. І. Драгомиров визначив, розкриваючи суть національного підходу: “Вище за все стоїть готовність страждати і помирати, тобто самопожертва: вона освітлює покору, вона найзліше зло робить благим; найтяжчий час легким; вона дає силу перетерпіти до кінця, принести Батьківщині в жертву вищої любові” [5, с. 347].

Таким чином, в структурі методологічних засад цього дослідження виділено філософський, загальнонауковий, конкретно науковий та технологічний рівні, які утворюють складну систему, в рамках якої існує відповідне підпорядкування. Опрацьовані методологічні підходи дозволяють означити дійсні проблеми процесу психолого-педагогічної підготовки і тим самим визначити стратегію і основні способи вирішення його ефективного проходження.

Розглянувши та проаналізувавши основні теоретико-методологічні підходи в дослідженні процесу психолого-педагогічної підготовки слухачів (курсантів), необхідно зробити такі висновки:

процес психолого-педагогічної підготовки являє собою складне динамічне утворення, що має розвернуті часові рамки;

процес психолого-педагогічної підготовки особистості необхідно розглядати і як процес, і як “відкриту” систему;

розвиток українського суспільства потребує змін пріоритетів вищої освіти в Україні, їхнього узгодження з актуальними потребами випускників.

Таким чином, процес психолого-педагогічної підготовки слухачів (курсантів) у ВВНЗ – багаторівневий, динамічний процес, метою якого є, з одного боку, використання професійного потенціалу (систему психолого-педагогічних знань, умінь та навичок) слухачів (курсантів) на основі проведення особистісно-орієнтованої технології, з іншого, створення сприятливого освітнього середовища вищого військового навчального закладу.

Література

1. Боришевський М. Й. Національна свідомість у громадському становленні особистості / Боришевський М. Й. – К., 2000. – 63 с.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход [учебное пособие] / А. А. Вербицкий – Москва : Высшая школа, 1991. – 225 с.
3. Вершиловский С. Г. Профессиональная деятельность молодого учителя: социально-педагогический аспект : [учебное пособие] / С. Г. Вершиловский, Л. Н. Лесохина. – М. : Педагогика, 1982. – 144 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
5. Драгомиров М. И. Вопросы воспитания и обучения войск : [избранные труды] / под ред. д-ра ист. наук, проф. Л. Г. Бескровного. – М. : Воениздат, 1956. – 385 с.
6. Дубасенюк О. А. Теоретичні та методичні основи виховної діяльності педагога: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. / Дубасенюк Олександра Антонівна. – К., 1996. – 444 с.
7. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : [навчальний посібник] / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
8. Сериков В. В. Личностный подход в образовании, концепция и технологи : [монографія] / Сериков В. В. – Волгоград : Перемена, 1994. – 152 с.
9. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання : [твори в 6 т.] / Ушинський К. Д. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 5. – 432 с.